

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΔΕΥΤ. 32,43 ΚΑΙ ΖΑΧ. 14,17

Τὸ χωρίον Δευτ. 32,43 δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε ἐπισταμένης ἐρεῦ-
νης, ἥτις ὁμως ὀδηγεῖ εἰς διδακτικώτατα συμπεράσματα ¹. Μόνον αἱ
ἐν τῷ Μασσωριτικῷ κειμένῳ παρατηρούμεναι ἀνωμαλίαι ἐπέσυρον τὴν
προσοχὴν ἐρευνητῶν τινων ἐπὶ τοῦ στίχου τούτου, ἀλλ' οὗτοι ἠθέλη-
σαν νὰ θεραπεύσωσιν αὐτὰς ἄνευ προηγουμένης διακριβώσεως τοῦ
κειμένου τῶν Ο'. Τοῦτο δ' ἐγένετο, διότι καὶ τὸ κείμενον τῶν Ο' ἐν
τῷ στίχῳ τούτῳ δὲν παρέχει ἀμέσους καὶ τοῖς πᾶσι προφανεῖς ἐνδεί-
ξεις πρὸς διόρθωσιν τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου, διότι καὶ τοῦτο (τῶν Ο')
ὕλεστη ἐξέλιξιν τινα οὕτως ὥστε ἄνευ ἐρεύνης πρῶτον αὐτοῦ τοῦ κει-
μένου τῶν Ο' εἶναι ἀδύνατον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐκ τοῦ σημειοῦ κει-
μένου τῶν Ο' νὰ ἀχθῇ τις εἰς ἀπόπειραν ἀποκαταστάσεως τοῦ ἑβραϊ-
κοῦ κειμένου. Παραθέτω ἐν πρώτοις τὰ χωρία ὡς ἔχουσιν :

Μασσωριτικὸν

Ο'

32,43a « Ὑμνήσατε², ὦ ἔθνη, τὸν
λαὸν αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ=
τὸν Ἰσραήλ),
αβ διότι τὸ αἷμα τῶν δούλων
αὐτοῦ
θὰ ἐκδικηθῇ (ὁ Θεός).
b Ἐκδικήσιν θὰ λάβῃ ἐπὶ τῶν
ἐχθρῶν αὐτοῦ
καὶ θὰ καθαρίσῃ τὴν γῆν
τοῦ λαοῦ αὐτοῦ³.

43a « Εὐφράνθητε, οὐρανοί, ἅμα αὐτῷ (= τῷ Θεῷ)
καὶ προσκυνήσατέωσαν αὐτῷ, υἱοὶ Θεοῦ.
b Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ
καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι
Θεοῦ⁴
c ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδικᾶται
καὶ ἐκδικήσῃ καὶ ἀνταποδώσῃ δίκην
τοῖς ἐχθροῖς
d καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσῃ
καὶ ἐκκαθαρίεῖ Κύριος τὴν γῆν τοῦ λαοῦ
αὐτοῦ».

1. Ἀκόμη καὶ ἡ νεωτέρα σχετικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ Δευτ. 32 τοῦ Ε. Hen-
schke: Konjekturen zu Deuteronomium 32 (Zeitsch. für die Alt. Wiss. 1934
σ. 279—282) δὲν περιέλαβε τὸν προκείμενον στίχ. 43.

2. Δύναται νὰ μεταφρασθῇ καὶ «εὐφράνθητε, ὦ ἔθνη (καὶ) λαὸς αὐτοῦ.»

3. Τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει: «καὶ θὰ καθαρίσῃ τὴν γῆν αὐτοῦ, τὸν λαὸν αὐτοῦ». Ἡ ἔννοια ὁμως ἐπιβάλλει τὴν διόρθωσιν κατὰ
τοὺς Ο' «τὴν γῆν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ» πρβλ. K. Marti παρὰ Ε. Kautzsch: Die Heilige Schrift des Alten Testaments. Tübingen 1922, ἄλλως
ὁ Ed. König: Das Deuteronomium. Leipzig 1917.

4. Τινὰ τῶν χειρογράφων ἐναλλάσσουσι τὴν θέσιν τῶν φράσεων «υἱοὶ
Θεοῦ» καὶ «ἄγγελοι Θεοῦ», ὅπερ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει.

Ὁ στίχος οὗτος ἀποτελεῖ τὴν κατακλείδα τοῦ κυκλείου ὅσματος τοῦ Μωϋσέως (Δευτ. 32, 1—43), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνασκοπεῖται ἡ σχέση τοῦ Γιαχβὲ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἡ διαγωγή τούτου πρὸς ἐκεῖνον. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιήματος τονίζεται πόσον πιστὸς ὁ Γιαχβὲ ἀνεδείχθη πρὸς τὸν Ἰσραὴλ σώζων καὶ διαφυλάττων αὐτὸν (στχ. 4—14). Πρὸς τὴν τοιαύτην τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν ἀντιπαρατίθεται ἡ ἀχάριστος τῶν Ἰσραηλιτῶν διαγωγή, δι' ἣν ὁ Θεὸς ἀποφασίζει νὰ τιμωρήσῃ αὐτούς· πλὴν ὅμως τὴν τιμωρίαν δὲν ἐκτελεῖ ἕνεκα τῆς ὑπερηφάνειας τῶν ἐθνικῶν, οἵτινες θὰ ἀπέδιδον εἰς ἑαυτοὺς τὴν καταστροφὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν (στχ. 26—31) δι' ὃ καὶ ἀπειλεῖ τοὺς ἐθνικοὺς διὰ καταστροφῆς (στχ. 32—42). Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ ἐπιφέρεται ὡς κατακλείς τοῦ ὅλου ὅσματος, ἡ ἐν στχ. 43α παρότρυνσις πρὸς τὰ ἔθνη, ὅπως ὑμνήσωσι τὸν Ἰσραὴλ, ἐνῶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμισιτίῳ ἐπαναλαμβάνεται πάλιν ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰσραὴλ (στχ. 43αββ).

Ἐν τῇ τοιαύτῃ οἰκονομίᾳ τοῦ ποιήματος εἶναι προφανές ὅτι ὁ στχ. 43α, ὁ περιέχων τὴν προτροπὴν, δὲν κεῖται ἐν ἀρμοζούσῃ θέσει. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθῇ ἡ προτροπὴ αὕτη πρὸς τὰ ἔθνη ἀφοῦ προηγουμένως (στχ. 35—42) ἐξαγγέλλεται ἡ καταστροφὴ αὐτῶν καὶ εἰς αὐτὴν λήγει ὁ ἀμέσως προηγούμενος στίχος 42 καὶ ταύτην ἐπιβεβαίωσι χάριν ἐμφάνσεως καὶ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος στχ. 43αββ; Ἐν τῇ σημερινῇ συναφείᾳ τοῦ κειμένου ὁ στίχος οὗτος (43αα) ἀποβαίνει πρᾶγματι ἀκατανόητος. Συγγραφεὺς τῆς δυνάμεως τοῦ προκειμένου ποιήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ στενὴ λογικὴ σύνδεσις τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρίστη διάταξις αὐτῶν παρατηρεῖται, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐδημιούργησεν ἐν τῷ κειμένῳ τοιαύτην ἀνωμαλίαν. Ὁ στίχος ἔχει τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων, ἐκτὸς τῶν Ο', οὐδεμία παρουσιάζει διάφορον κείμενον. Μόνον ὁ Ἀκύλας ἴσως νὰ ἀντελήφθῃ τὴν δυσχέρειαν καταστήσας ἀντικείμενον τοῦ ὀνόματος τὸν Θεὸν «αἰ ν ο π ο ι ή σ α τ ε, ἔ θ ν η, λ α ο ς α υ τ ο υ».¹ Ἡ δυσχέρεια βεβαίως καὶ οὕτω δὲν αἴρεται, εἶναι ὅμως διὰ τοὺς ἐθνικοὺς μαλακωτέρα ἢ ἔκφρασις, καθ' ὅσον προτρέπονται νὰ ὑμνήσωσιν ἀντὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὸν Θεόν. Ἡ δὲ Λούθηρος φαίνεται νὰ ἀντελήφθῃ τὴν δυσχέρειαν διὸ καὶ προσέβη εἰς διόρθωσιν τοῦ στίχου μεταφράσας «Jauchzet alle, die ihr sein Volk seid». Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ K. Marti² διορθοῖ τὸ

1. Ὁ Θεοδοσίωφ μετέφρασεν: «ἀ γ α λ λ ι ᾱ σ θ ε ἔ θ ν η, λ α ο ς α υ τ ο υ» καὶ ἡ Vulgata: «laudate gentes populum ejus».

2. K. Marti ἐνθ. ἀνωτ.

gorjim εἰς baggorjim=«ἀγγαλιᾶσθε μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, σεις ὁ λαὸς αὐτοῦ». Ἡ διόρθωσις ὁμῶς αὕτη καθιστᾷ βεβαίως τὸ κείμενον καταληπτόν, δὲν στηρίζεται ὁμῶς ἐπὶ δεδομένου τινὸς σημείου. Τὴν ὁδὸν πρὸς λύσιν δεικνύει, νομίζω, σαφῶς τὸ κείμενον τῶν Ο', εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ στραφῶμεν.

Παρὰ τοῖς Ο' ὡς ἀντίστοιχον πρὸς τὸν ἔβρ. στχ. 43αα ἔχομεν δύο ὁλοκλήρους στίχους, τὸν 43α καὶ 43β. Ἐξετάζοντες προσεκτικῶς τὸ κείμενον τῶν δύο τούτων στίχων παρατηροῦμεν εὐκόλως εὐθὺς ἀμέσως ἐκ γλωσσικῶν λόγων ὅτι ἀμφότεροι εἶναι μετάφρασις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντιστοίχου ἑβραϊκοῦ στίχου, ἔχομεν δὴλον ὅτι διπλὴν ἐνταῦθα μετάφρασιν:

α' μετάφρασις

43a Εὐφράνθητε οὐρανοὶ ἅμα αὐτῷ
καὶ προσκυνήσατέσαν αὐτῷ υἱοὶ
θεοῦ

β' μετάφρασις

43b Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ
καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγε-
λοι θεοῦ.

Ἦδη ἡ ἔκφρασις «ἅμα αὐτῷ» τῆς α' μεταφράσεως καὶ ἡ τῆς β' «μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ» δεικνύουσιν ὅτι ἀμφότεραι προῆλθον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ δὴ τοῦ σημερινοῦ, καθ' ὅσον τὴν λέξιν «μιν ἡ μὲν πρώτη μετάφρασις ἀνέγνωσεν ὡς 'immo=μετ' αὐτοῦ, «ἅμα αὐτῷ» ἡ δὲ β' ὡς 'ammo=«μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ». Τοῦτο δεικνύει σαφῶς ὅτι ἀμφότεραι αἱ μεταφράσεις 43αα καὶ 43βα τῶν Ο', προῆλθον ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ σημερινοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου. Ἀποκλείεται ἐπομένως ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ μία ἐξ αὐτῶν εἶναι παράφρασις τις πρὸς τὴν ἑτέραν, γεννηθεῖσα ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο' χωρὶς ὁ φιλοτεχνήσας νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἀντίστοιχον ἑβραϊκὸν κείμενον¹.

Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα θὰ ἀναγκάσῃ ἡμᾶς νὰ καταλήξωμεν καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τῶν Ο' 43αβ «καὶ προσκυνήσατέσαν αὐτῷ υἱοὶ θεοῦ» καὶ 43ββ «καὶ ἐνισχύσατέσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ». Ἀμφότερα τὰ ἡμιστίχια ταῦτα, ὡς γλωσσικοὶ λόγοι θὰ καταστήσωσι φανερόν, εἶναι διπλαῖ μετάφρασεις τοῦ αὐτοῦ ἀντιστοίχου ἑβραϊκοῦ κειμένου, ὅπερ ὁμῶς ἐκπεσὸν δὲν ὑφίσταται σήμερον. Ἐξετάζοντες τὸ ἡμιστίχιον 43ββ παρατηροῦμεν ὅτι ξενίζει ἡμᾶς ἡ σύνταξις τοῦ ῥήματος ἐνισχύω μετὰ δοτικῆς «καὶ ἐνισχύσατέσαν αὐτῷ». Τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐν τῇ ἐνεργητικῇ αὐτοῦ διαθέσει συντάσσεται παρὰ τοῖς Ο' πάντοτε

1. Περὶ τῆς ἑτέρας διαφορᾶς τῶν δύο στίχων «οὐρανοὶ—ἔθνη» θὰ ὁμολήσωμεν κατωτέρω.

μετ' αἰτιατικῆς¹. Μόνον ἐν Ὡσηὲ 10,11 παρουσιάζεται πάλιν ἡ σύνταξις μετὰ δοτικῆς, ἀλλ' ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οἱ Ο' ἀντὶ τοῦ ῥήματος «σ δ δ» τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου συντασσομένου μετὰ τῆς προθέσεως **λε'**, ἀποδιδομένης διὰ δοτικῆς, ἀνέγνωσαν τὸ ἀντίστοιχον ἑβραϊκὸν ῥῆμα πρὸς τὸ «ἐνισχύω», ἐπειδὴ δὲ ἠκολούθει ἡ πρόθεσις «**λε'**» ὁ μεταφραστὴς δουλικῶς μεταφράζων ἀπέδωκε καὶ ταύτην διὰ τῆς δοτικῆς. Ὁν τρόπον παρ' Ὡσηὲ ἡ σύνταξις τοῦ «ἐνισχύω» μετὰ δοτικῆς ὀφείλεται εἰς τὸν δουλικὸν τρόπον τῆς μεταφράσεως ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐν στχ. 43bβ μόνον διὰ τῆς παραδοχῆς ὅτι ὁ μεταφραστὴς δουλικῶς μεταφράζει Ἑβραϊκὸν κείμενον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ σύνταξις τοῦ «ἐνισχύω» μετὰ δοτικῆς. Ἡ σύνταξις λοιπὸν αὕτη παρέχει ἡμῖν ἐνταῦθα σαφῇ τὴν ἐνδειξιν ὅτι ὁ μεταφραστὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἑβραϊκὸν κείμενον, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ ῥῆμα θὰ ἦτο συνταγμένον μετὰ τῆς προθέσεως **λε'**. Ποῖον ὅμως ἑβραϊκὸν ῥῆμα ἀνέγνωσεν ἐνταῦθα ὁ μεταφραστὴς, καθ' ὅσον παρὰ τοῖς Ο' οὐχὶ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ῥῆμα ἀλλὰ πολλὰ ἀποδίδονται διὰ τοῦ «ἐνισχύω»²; Ἡ ὅλη ἔκφρασις «καὶ ἐνισχυσάτωσαν...» οὐ μόνον ξενίζουσα φαίνεται, δεικνύουσα ἀμέσως τὴν ἑβραϊκὴν αὐτῆς προέλευσιν, ἀλλὰ συνδέεται καὶ τόσον χαλαρῶς μετὰ τῶν προηγουμένων καὶ ἡ προτροπὴ τῶν ἀγγέλων ὅπως ἐνισχύσωσι τὸν Ἰσραὴλ ἔρχεται μετὰ τὴν προτροπὴν τῶν ἐθνῶν, ὅπως εὐφρανθῶσι μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τόσον ἀπροσδοκῆτως ὥστε εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῷ ἑβραϊκῷ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχε ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἐνισχύω ῥῆμα ἀλλ' ὅτι τὸ «ἐνισχυσάτωσαν» θὰ προῆλθεν ἐξ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τοῦ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένου ῥήματος. Ποῖον ὅμως τὸ ῥῆμα τοῦτο, ἐξ οὗ εὐκόλως ἐκ παραφθορᾶς θὰ ἠδύνατο νὰ προέλθῃ τὸ «ἐνισχυσάτωσαν αὐτῶ»; Ἐνταῦθα τὴν ὁδὸν δεικνύει προφανῶς τὸ ἕτερον ἡμιστίχιον 43aβ. Μεταφέροντες αὐτὸ εἰς τὸ ἀντίστοιχον ἑβραϊκὸν καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῶ=βε'ίβεδού λῶ (ἐκ ῥήμ. 'βδ)³, ἔχομεν ἀμέσως τὴν γένεσιν τοῦ «ἐνισχυσάτωσαν αὐτῶ» τοῦ 43bβ. Ἀπλῇ παραφθορᾷ τοῦ πρώτου μόνον γράμματος τοῦ ῥήματος **βδ** εἰς **κβδ**, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Π. Δ. παρα-

1. Κριτ. 3,12 9,24 16,29. Ἰεζ. 27,9 30,25 34,4 κλπ.

2. Π. χ. χς= Γεν. 48,2 κλπ. 'ζρ Β' Σαμ. 22,40 (Ο'=Β' Βασ.) 'μτς 'Ησ. 41,10 Β' Παρ. 24,13.

3. Τὸ 'βδ (=ὑπηρετῶ) ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ λατρεύω. Ἐξ. 3,12 9,1 κλπ. Ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν μετὰ τῆς «**λε'**» ἰδὲ Ἰερ. 44,3. Κριτ. 2,13.

τηρουμένη¹, ἐπέφερε τὴν δευτέραν ἐρμηνείαν «καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ». Πράγματι δὲ οἱ Ο' καὶ ἀλλαχοῦ μεταφράζουσι τὸ **κβδ** διὰ τοῦ ἐνισχύειν². Οὕτω δὲ πλέον ἐξηγεῖται καὶ ἡ σύνταξις μετὰ δοτικῆς. Ἀμφότεραι ἐπομένως αἱ ἐρμηνεῖαι προήλθον ἐξ ἐβραϊκοῦ κειμένου καὶ δὴ ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου.

Ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐρμηνεῖαι προήλθον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου μαρτυροῦσι τέλος αἱ ἐκφράσεις «**וְיֹלֵי Θְעוּ**» (43aβ) καὶ «**אֲגַלֵּי Θְעוּ**» (43bβ), αἵτινες εἶναι μεταφράσεις τῆς αὐτῆς ἐβραϊκῆς ἐκφράσεως «**מִפְנֵי - 'עַל**», ἥτις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Π. Δ. ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' ἄλλοτε διὰ τοῦ «**וְיֹלֵי Θְעוּ**»³ καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ «**אֲגַלֵּי Θְעוּ**»⁴.

Κατὰ ταῦτα αἱ γλωσσικαὶ ἐνδείξεις εἶναι τοιαῦται ὥστε πείθουσιν ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν δύο τινὰ 1) ὅτι ἀμφότεραι αἱ μεταφράσεις 43a καὶ 43b προήλθον ἐξ ἐβραϊκοῦ κειμένου καὶ 2) ὅτι ἀμφότεραι προήλθον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου. Ἐχομεν δηλονότι διπλὴν μετάφρασιν ἑνὸς στίχου, ὥς τοιαῦται διπλαῖ μεταφράσεις, ὀφειλόμεναι εἰς διάφορους λόγους, ἀναφαίνονται πολλαχοῦ τῶν Ο'.⁵

Ἐὰν τὰ μέχρι τοῦδε συμπεράσματα εἶναι ὀρθά, τότε κατ' ἀνάγκην θὰ δεχθῶμεν ὅτι πάλαι ποτὲ ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ ἴστατο εὐθύς μετὰ τὸν 43a ὁ παρὰ τοῖς Ο' διατηρηθεὶς στίχος βεΐβεδού λώμπενε - 'έλ=«καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ υἱοὶ Θεοῦ». Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε ἡ λύσις τοῦ προβλήματος, ὅπερ παρουσιάζει ὁ ἐβραϊκὸς στίχος 43a «**וְיִמְנְוּ אֶת ה' לֹא אֱוֹתוּ**» καὶ ὅπερ ἐν ἀρχῇ διετυπώσαμεν, εἶναι προφανές. Ἐκ τῶν δύο μεταφράσεων παρ' Ο' ἡ μὲν πρώτη ἔχει ἀντὶ «**ἐθνη**» τοῦ ἐβραϊκοῦ «**עַמִּים**», ἡ δὲ δευτέρα διατηρεῖ τὴν λέξιν «**ἐθνη**». Τώρα πλέον ὁπότε γνωρίζομεν ὅτι ἐν τῷ ἐβραϊκῷ ἴστατό ποτε ὥς δεύτερον ἡμιστίχιον τὸ «**καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ υἱοὶ Θεοῦ**»

1. Παραδείγματα ἐναλλαγῆς τῶν δύο τούτων γραμμάτων ἰδὲ παρὰ F. Wutz: Die Psalmen. München 1925 σ. XV.

2. Περὶ Γεν. 12,10 43,1 47,4, 13. Προφανῶς ἐνταῦθα θὰ ἀνέγνωσαν τὴν διάθεσιν τοῦ Pi'el, ὅσον ἀφορᾷ τὴν σύνταξιν μετὰ τῆς λε' πρὸς Δαν. 11,38.

3. Γεν. 6,2,4 ψαλμ. 29,1 (Ο' 28,1)· 89,7 (Ο'=88,7).

4. Ἰωβ 1,6, 2,1. 38,7 πρὸς καὶ Δευτ. 32,8, ἐνθα οἱ Ο' ἀνέγνωσαν μπενε - 'ελ.

5. Πρὸς λ. γ. Παροιμ. 1,7. 29,25. Ἠσ. 42,10. 54,17. Δαν. 11,20 κλπ.

ἀνενδοιάστως θὰ ταχθῶμεν ὑπὲρ τῆς ἀναγνώσεως «οὐρανοί» (=σαμάγιμ), διότι ὁ παραλληλισμὸς ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν τοῦτο. Ἄφοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμισιχίῳ προτρέπονται οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄγγελοι, νὰ προσκυνήσωσι τὸν Θεόν, φυσικώτερον εἶναι ἐν τῷ πρώτῳ μέρει νὰ προτρέπονται νὰ εὐφρανθῶσιν οἱ οὐρανοί, ἐν οἷς οἱ ἄγγελοι διαμένουσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ἔμν θὰ φωνηεντίσωμεν μετὰ τῆς πρώτης μεταφράσεως τῶν Ο' *immo*. Ὁ ὅλος λοιπὸν ἀρχικὸς στίχος εἶχεν: «εὐφρανθήσεσθε οὐρανοί μετ' αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) καὶ προσκυνήσατε αὐτόν, υἱοὶ Θεοῦ». Οὕτω πλέον ὁ στίχος λαμβάνει τὴν ἀρμόζουσαν ἔνοιαν. Μετὰ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἑχθρῶν καὶ τὴν νίκην τοῦ Θεοῦ ἐπακολουθεῖ λίαν φυσικῶς ἡ προτροπὴ πρὸς προσκύνησιν τοῦ τόσον ἰσχυροῦ Θεοῦ.

Ἄλλ' ἐὰν οὕτως ὁ στίχος προσλαμβάνῃ τὸ προσῆκον νόημα, ἐγείρεται ὅμως νέον πρόβλημα. Πόθεν προῆλθε τὸ «ἔθνη» (γκογίμ) τοῦ ἔβραϊ κοῦ κειμένου καὶ τῆς β' μεταφράσεως τῶν Ο', ἀφοῦ ἀρχικῶς ἵστατο τὸ «οὐρανοί» (σαμάγιμ); Παλαιογραφικῶς εἶναι ἀδύνατον τὸ γκογίμ νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ σαμάγιμ. Ἡ μᾶλλον βεβαίως πρόχειρος ἀπάντησις εἶναι νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι τὸ ἔβραϊκὸν κείμενον διωρθώθη ἐνταῦθα κατὰ τὴν β' μετάφρασιν τῶν Ο' εἰς «ἔθνη». Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπλῆ μετάθεσις τοῦ προβλήματος, διότι προβάλλει καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ ἐρώτημα πῶς προῆλθε τὸ «ἔθνη», ἀφοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγήσωμεν παλαιογραφικῶς τὴν γένεσιν αὐτοῦ; Ἐνταῦθα μίαν μόνην λύσιν διαβλέπω. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ Π. Δ. ἰσχυρότατα ἰδίως ὑπὸ τῶν Προφητῶν ἐτονίσθη τὸ ἐκ τῆς κλήσεως τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπορρέον καθῆκον αὐτοῦ τῆς ἀνὰ τὰ ἔθνη ἱεραποστολῆς² καὶ ὅτι ἐν τε τῇ Π. Δ. καὶ τῇ ἀποκρύφῳ ἀκόμη Ἰουδαϊκῇ φιλολογίᾳ ζωηρῶς διατυπῶνται ἡ ἐλπίς ὅτι καὶ τὰ ἔθνη θὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Γραχβέ³, προαχθεῖσα ὑπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Προφητῶν πάλιν ἰδίως τονισθείσης παγκοσμιότητος τοῦ Θεοῦ⁴ καὶ περαιτέρω

1. Τὸ ῥῆμα «ρνν» καὶ ἐν τῇ διαθέσει τοῦ Ἰφείλ, ἐν ᾗ ἐνταῦθα κεῖται, δύναται νὰ σημαίνῃ καὶ «αἰνῶ» ψαλμ. 51,16 (Ο' = 50,16) 59,17 (Ο' = 58,17) καὶ «εὐφραίνομαι» Ἡσ. 26,19. 35,2 ψαλμ. 5,12 κλπ.

2. Πρβλ. Β. Βέλλα: Θρησκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Π. Δ. Ἀθήναι 1934 σ. 189 ἐξ.

3. Ψαλμ. 22,28 (Ο' = 21,28) 67,8 (Ο' = 66,8) 86,9 ἐξ. (Ο' = 85,9) Ἰων. 3,2 ἐξ. Τωβίτ 14,6. Ἐνὼχ 90,33-36 πρβλ. καὶ Σιβυλλ. ΙΙΙ, 195.

4. Ἀμ. 1,3 ἐξ. 9,7 ἐξ. Ἡσ. 7,18 ἐξ. 8,9 ἐξ κλπ. πρβλ. περαιτέρω καὶ ψαλμ. 47 (Ο' 46) 67,8 (Ο' = 66,8) 82,8 (Ο' = 81,8) κλπ.

ἂν ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τούτων στηριζόμενοι οἱ Ἰσραηλῖται εἶχον ἀναλάβει ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἤδη ἐποχῆς ἔντονον προσηλυτισμὸν τῶν ἐθνικῶν¹ καὶ ὅτι μέσον τοῦ προσηλυτισμοῦ αὐτῶν ἦτο ἡ Π. Δ. οὐχὶ βεβαίως ἐν τῇ ἑβραϊκῇ γλώσσῃ ἀλλ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτῆς μεταφράσει τῶν Ο', δυνάμεθα τότε μετὰ μεγίστης πιθανότητος νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἄλλως ἀνεξήγητος προέλευσις τῆς β' μεταφράσεως «εὐφρανθήτε **ἔθνη**...» ἐν τῇ προκειμένη ἡμῖν περιπτώσει Δευτ. 32,43 ὀφείλεται εἰς προσηλυτιστικοὺς σκοπούς. Ἰουδαῖός τις δῆλον ὅτι, ἵνα μετριάσῃ τὴν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν, ἦν θὰ προὔξενει παρὰ τοῖς Ἑθνικοῖς ἢ ἐν τοῖς προηγούμενοις στίχοις ἑξαγγελουμένη καταστροφή αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, μετέβαλε τὸ ἀρχικὸν «**οὐρανοὶ**» εἰς «**ἔθνη**» ἵνα μετριάζων τὴν κακὴν ἐντύπωσιν δείξῃ ὅτι καὶ τὰ ἔθνη εἶναι κεκλημένα νὰ εὐφρανθῶσι μετὰ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Γιαχβέ². Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸ «**ἔθνη**» (γκογίμ) τοῦ ἑβραϊκοῦ θὰ προῆλθεν ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς β' ταύτης μεταφράσεως τῶν Ο'.

Ἀνάλογόν τινα πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιπτῶσιν παρουσιάζει, νομίζω, καὶ τὸ χωρίον Ζαχ. 14,17. Ὁ στίχος οὗτος εὗρεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἑκείνῳ τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτου Ζαχαρίου ἐν τῷ ὁποίῳ περιγράφεται ἡ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἔφοδος τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ «ἡμέρᾳ τοῦ Γιαχβέ», ἡ καταστροφή αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ ἡ σωτηρία τέλος αὐτῆς. Ἀφοῦ πλέον περιγραφῇ ἡ καταστροφή τῶν ἐθνῶν, ὁ στχ. 16 διατυποῖ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὅσοι ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης καταστροφῆς θὰ σωθῶσι θὰ ἀνέρχωνται κατ' ἔτος εἰς Ἱερουσόλυμα, ἵνα προσκυνῶσι τὸν Θεὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν, μεθ' ὃ ὁ ἀκολουθῶν στ. 17 ἀπειλεῖ δι' ἀνομβρίας πάντας, ὅσοι ἤθελον παραμελήσει τὸ καθῆκον τοῦτο:

1. Ἰδὲ E. Schürer: Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi³. Leipzig 1920 τόμ. III, 162 ἐξ. A. Harnack: Die Mission an Ausbreitung des Christentums⁴. Leipzig 1924 σ. 14 ἐξ. W. Bousset: Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter⁵. Tübingen 1926 σ. 81 ἐξ. Πρβλ. καὶ ψαλμ. 9,12 18,50 (Ο'=17,50). 48,11 (Ο'=47,11) κλπ.

2. Προτροπὰς πρὸς τὰ ἔθνη πρὸς ὕμνον τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν εὗρισκομεν ἐν τῇ Π. Δ. ψαλμ. 117 (Ο'=116) 138 (Ο'=137) κλπ.

3. Ἐκ τοῦ ὑπολοίπου τμήματος τοῦ στίχου μόνον ἡ φράσις «καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀποδώσει» δὲν ἔχει ἀντίστοιχον ἑβραϊκὴν. Πιθανῶς πρόκειται περὶ ἐλευθέρως προσθήκης, ἐκ τοῦ περιθωρίου προελθούσης.

Μασσωριτικὸν

Ο'

“Οσαὶ δὲ ἐκ τῶν φυλῶν τῆς γῆς δὲν
θὰ ἀνέλθωσιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵνα προ-
σκυνήσωσι τὸν βασιλέα Γιαχβὲ Σεβαῶθ,
ἐπ’ αὐτάς δὲν θέλει ἐπέλθει ἡ
βροχή.”

Καὶ ἔσται, ὅσοι ἐὰν μὴ ἀναβῶσιν
ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν τῆς γῆς εἰς Ἱε-
ρουσαλήμ, τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ
κυρίῳ παντοκράτορι, **καὶ οὗτοι ἐκεί-
νοις προστεθήσονται.**

Ἡ διαφορὰ τῶν δύο κειμένων κεῖται ἐν τέλει τοῦ στίχου. Αἱ ἀρ-
χαῖαι μεταφράσεις παρέχουσι τὸ σημερινὸν ἑβραϊκὸν κείμενον, ὅπερ
εἶναι λίαν ὁμαλόν¹. Πῶς ὁμως προήλθε παρὰ τοῖς Ο' ἡ φράσις
«καὶ οὗτοι ἐκείνοις προστεθήσονται»; Ἐκ τοῦ
ἑβραϊκοῦ κειμένου εἶναι πολὺ δύσκολον παλαιογραφικῶς νὰ προήλθῃ
ἡ μετάφρασις αὕτη, διότι θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ δεχθῶμεν μεγάλας
μεταβολὰς δυσερμηνεύτους. Δέον ἐν πρώτοις ἀντὶ **βελῶ** ν' ἀναγνώ-
σωμεν **βε'έλλε** καὶ ἔπειτα ἢ ν' ἀναγνώσωμεν τὸ ῥῆμα **haja** εἰς γ'
πληθ. πρόσωπον τοῦ μὴ τετελεσμένου καὶ νὰ παραλίπωμεν τὴν τελευ-
ταίαν λέξιν γκέσεμ (=βροχή) ἢ ἐκ ταύτης νὰ σχηματίσωμεν ῥῆμά τι,
δυνάμενον νὰ μεταφρασθῇ διὰ τοῦ «προστεθήσονται» καὶ νὰ παραλί-
πωμεν τὴν προτελευταίαν λέξιν. Ἐλλείπει δ' ἀπ' ἑτέρου ἐκ τοῦ ἑβραϊ-
κοῦ κειμένου ἀντίστοιχος πρὸς τὸ **ἐκείνοις** τῆς μεταφράσεως λέξις.
'Απ' ἑτέρου ἡ ἔννοια τοῦ κειμένου παρὰ τοῖς Ο' εἶναι τεταραγμένη,
διότι ὁ στίχος οὗτος πρέπει νὰ περιέχῃ τιμωρίαν τῶν μὴ ἀναβαινόν-
των εἰς Ἱερουσαλήμ ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τοὺς προθύμως πορευθη-
σομένους τοῦ προηγουμένου στχ. 16. Ἐκ πρώτης δ' ἀναγνώσεως ἡ ὅλη
φράσις «καὶ οὗτοι ἐκείνοις προστεθήσονται» φαίνεται ὡς λίαν ἀπροσ-
αρκόστως κειμένη πρὸς τὰ προηγούμενα, ὡς ξένον τι σῶμα προσκολ-
ληθὲν εἰς τὸν στίχον.

Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω, ἰδίᾳ τοῦ ἀδυνάτου τῆς κατὰ παλαιογραφικὸν
τρόπον ἐρμηνείας τῆς προσέλευσεως τῆς ἀνωτέρω φράσεως, ἀναγκάζο-
μαι νὰ δεχθῶ ὅτι τὸ **καὶ οὗτοι ἐκείνοις προστεθήσονται** εἶναι
προσθήκη, δι' ἧς διατυπῶνται ἡ ἐλπίς τῆς ἐπιστροφῆς πάντων τῶν
ἐθνῶν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε δέον νὰ
δεχθῶμεν ὅτι ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ ὅλου στίχου τὸ τελευταῖον αὐ-
τῆς μέρος, τὸ περιέχον τὴν κυρίαν πρότασιν, ἐξετοπίσθη ὑπὸ τῆς προσ-
θήκης **καὶ οὗτοι ἐκείνοις προστεθήσονται** καὶ οὕτω ἀντὶ τιμωρίας
τῶν μὴ ἀναβαινόντων εἰς Ἱεροσόλυμα ἐθνικῶν ἐκφράζεται ἡ ἐλπίς τῆς

1. Ὁ Ἀκύλας, ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων ἔχουσι: «καὶ οὐκ ἔσται ἐπ'
αὐτοὺς ὄμβρος» καὶ ἡ Vulgata: «non erit super eos imber».

ἐπιστροφῆς καὶ αὐτῶν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Τελείως ὅμως ἀκαθόριστον παραμένει, ἔνεκα ἐλλείψεως οἰασθήποτε ἐνδεξέως, ἂν ἡ προσθήκη αὕτη ἐγένετο κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ περιθώριον καὶ ἐκ τούτου κατόπιν εἰσεχώρησεν εἰς τὸ κείμενον ἐκτοπίσασα τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τῆς μεταφράσεως, ἣ ἂν ὁ δημιουργὸς αὐτῆς ἀπ' εὐθείας εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὸ κείμενον σκοπίμως διαγράφας μέρος τοῦ κειμένου. "Ὅπως ποτ' ἂν τοῦτο ἔχη, σκοπὸς τῆς προσθήκης εἶναι προφανῶς προσηλυτιστικός. Ἡ ἀπειλὴ κατὰ τῶν ἐθνικῶν μεταστρέφεται εἰς ἐλπίδα, εἰς βεβαιότητα τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν μόνον ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο', δι' οὗ ὁ ἐθνικὸς κόσμος ἐγνώριζε τὴν Π. Δ.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουσι πῶς ἐνίστε τὸ κείμενον τῶν Ο' χρησιμεύει πρὸς εὖρεσιν καὶ ἀνασύνταξιν ἀπολεσθέντος τμήματος καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Περαιτέρω παρατηροῦμεν πῶς προέρχονται ἐνίστε διπλαῖ μεταφράσεις τοῦ αὐτοῦ στίχου καὶ πῶς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς μεταφράσεως γεννῶνται γλωσσικαὶ καὶ ἄλλαι ἀνωμαλίας, αἵτινες χρήζουσιν ἐξετάσεως καὶ εἶναι πολυτιμότεραι, οὐ μόνον διότι προσδίδουσι τὸν τρόπον τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας ἀλλὰ καὶ διότι ἐπιτρέπουσι τὴν βάσανον τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, μάλιστα ὅταν αἱ ἀνωμαλίας αὗται προέρχονται ἐκ δουλικῆς μεταφράσεως, ὅποτε καὶ συντακτικαὶ ἀνωμαλίας καὶ ἀδόκιμοι ἐκφράσεις σχηματίζονται καὶ ἐβραϊσμοὶ γεννῶνται. Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερὸν πόσον ἐπικίνδυνον εἶναι πάσας τὰς ξενιζούσας καὶ ἀσυνήθεις ἐκφράσεις καὶ συντάξεις τῶν Ο' νὰ ἐκλαμβάνωμεν ὡς οὐσας ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Πρὸ πάσης τοιαύτης διατυπώσεως πρέπει νὰ προηγητῇ κριτικὴ βάσανος καὶ βαθεῖα ἔρευνα πρὸς διείσδυσιν εἰς τὸν τρόπον τῆς μεταφράσεως καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ μεταφραστοῦ. Πρὸς τούτοις τὰ ἀνωτέρω δύο παραδείγματα ἀνασύρουσι καὶ μίαν πτυχὴν τῆς τύχης καὶ τῆς ἰστορίας τοῦ κειμένου τῶν Ο'.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Μ. ΒΕΛΛΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ